

शाहीर कृष्णराव साबळे: वाडव्याच्या साहित्याच्या आधारावर एक अभ्यास

¹Divekar Mangala Namdevrao, ²DR. Sonavane Ananda Baburao

^{1,2}Department of Marathi, Malwanchal University, Indore

प्रस्तावना

शाहीर कृष्णराव साबळे यांचे काव्य, गाणी, व बोलावे वाडव्यातील जनतेला समर्पित असतात. त्यांचे काव्य व गाणी विविध रसिकांना आवडतात आणि साहित्यातील अद्वितीय स्थान घेतात. वाडव्याच्या साहित्याच्या आधारावर शाहीर साबळे यांच्या काव्याचा अध्ययन करण्याची गरज आहे, कारण त्यांच्या काव्यात विशेष तात्पर्य आणि समाजातील परिपेक्ष्य आपल्याला बोलतात. शाहीर साबळे यांच्या काव्यातील विविध विषयांची मराठी साहित्यातील स्थानिकता व संस्कृतीचा प्रतिष्ठान आहे. त्यांच्या काव्याच्या गावींच्या जीवनाचे रुपांतर करणारे असतात. त्यांच्या काव्यात वाडव्याच्या जनतेच्या जीवनातील अनुभवांचे प्रतिनिधिक केले जाते. शाहीर साबळे यांनी अनेक वाडव्याच्या संगीतमय काव्यांची रचना केली आहे ज्यांमध्ये 'कंदा बाळासाहेब' आणि 'मंद वर्षा दिसायची' ह्या गाण्यांचे प्रसिद्धीचे उच्च स्थान आहे. त्यांच्या काव्यातील भक्तिसंगीतातून लेकरीत वाडव्याच्या भक्तिचे रस व वास्तविकतेची उत्तम चित्रण केले आहे. शाहीर साबळे यांच्या गावींच्या जीवनाचे विविध पहान्या, त्यांच्या भावनांच्या पुरेपाटे काव्यात दर्शवणारे आहेत. त्यांच्या काव्याची मुख्य विशेषता तो आहे की, ते साधारण जनतेला नव्हे केवळ विवाच्या अपल्याला अधिक गहनतेने बोलतात. त्यांच्या काव्यांच्या गावींचे अभ्यास आणि विचार त्यांच्या जीवनातील अनुभवांचे आदर्श स्थान आहेत.

परिचय

शाहीर कृष्णराव साबळे यांची कलावंती, साहित्यिकता, आणि समाजशास्त्रातील मान्यता वाडव्यातील स्थानी असते. त्यांचे कविता, गाणे आणि नाट्य कृती त्यांच्या कलाक्षेत्रात गौरवान्वित आहेत. त्यांचे काव्य जनतेला आवडते आणि मराठी साहित्यात उच्च स्थान मिळवले आहे. शाहीर साबळे यांच्या काव्यात वाडव्याच्या जीवनाचे रंगणारे चित्रण केले आहे. त्यांच्या कवितांमध्ये वाडव्याच्या लोकांच्या जीवनाची समज, अभ्यासे, आणि भावना सुंदरपणे प्रतिनिधित्व केली आहे. त्यांचे गाणे वाडव्याच्या संस्कृतीचे प्रतिष्ठान मान्य आहेत आणि वाडव्याच्या लोकांच्या दैनंदिन जीवनातील अनुभवांचे मनोहारी वर्णन करतात. शाहीर साबळे यांच्या लोकप्रिय काव्यांमध्ये 'कंदा बाळासाहेब' आणि 'मंद वर्षा दिसायची' यांच्यावर विशेष महाराष्ट्रीय वाट केले जाते. त्यांच्या काव्याच्या भक्तिगीतांमध्ये वाडव्याच्या भक्तीची संगती व आणखी भावनांचे वास्तविक अर्थ उत्कृष्टपणे प्रस्तुत केले आहे.

शाहीर साबळे यांच्या काव्यातील उत्तमता तो आहे की, त्यांनी साधारण जनतेला केवळ वाट बोलत नाही, पण त्यांच्या काव्यांमध्ये अधिक गहनतेने अभिव्यक्त केलेले आहे. त्यांच्या काव्यांच्या गावींचे अभ्यास आणि विचार त्यांच्या जीवनातील अनुभवांचे वास्तविक चित्रण करतात. शाहीर कृष्णराव साबळे यांचे काव्य, गाणे, व नाटक एक समर्थ और संवेदनशील कलाकार आहेत, ज्यांचे योगदान मराठी साहित्याला महत्वाचे आणि अमरपणे वाचवले जाते.

अभ्यासाची गरज

शाहीर कृष्णराव साबळे हा महाराष्ट्रीय साहित्यात एक अद्वितीय स्थान वाचला जातो, विशेषतः 'वाडव्याच्या साहित्य'च्या क्षेत्रात. त्यांच्या योगदानाने महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक मूल्यांचा प्रकाश टाकला आणि त्यांच्या काळाच्या सामाजिक-राजकीय वातावरणात दुर्लक्ष केला. ह्या अभ्यासाचा ध्येय शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या साहित्यिक कार्याच्या समकालीन मूल्यांची विश्लेषण करणे आहे, त्यांच्या आधुनिक अभिप्रायाने, त्यांच्या वाचनातील महत्त्व आणि प्रभावाची अद्याप आवश्यकता समजून घेणे. शाहीर कृष्णराव साबळे [वर्ष डाला] मध्ये जन्मेला आला होता, त्यांचं लेखन आणि प्रदर्शन महाराष्ट्रातील सामाजिक आणि राजकीय उथळ्यामध्ये एक अभिव्यक्त लेखक आणि कलावंत बनला. त्यांचं लेखन, अक्षरशाहीत्याच्या गुणधर्मांच्या आणि सामाजिक टीकांच्या विशेषतेने समृद्ध असतं, ज्यांनी जनतेत गहिराईने परिपूर्ण समर्थन वाटलं, त्यामुळे तो भक्ती आणि लोकशाहीर परंपरांमध्ये एक प्रमुख आवाज झाला. 'वाडव्याच्या साहित्य' ह्या स्वतंत्र साहित्यिक रसदी आहे, ज्यामध्ये लोकसंगीत, व्यंग्य, आणि समाजाच्या नियमांच्या आणि अन्यायांच्या टीका एकत्रित केली जाते. शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या संगणकांमध्ये, जातीय विवेकशिवाय, असमानतेसारख्या प्रसंगी आणि सामान्य लोकांच्या संघर्षांमध्ये त्यांच्या संगणकांना आवाज देतं, त्यामुळे ते मर्गदर्शक पदाच्या दर्जेदार झाले. या अभ्यासाचा उद्दिष्ट त्यांच्या योगदानांचा मनापासून स्वागत करण्यासाठी, जर्जरीकरणात आणि समाजाच्या नियमांना सांगतात व सामाजिक न्यायाच्या मागण्यांमध्ये साहित्याच्या परिवर्तनशील शक्तीचा नवीन दृष्टिकोन प्रस्तुत करण्याचा प्रयत्न करतो.

अभ्यासाचे महत्त्व

शाहीर कृष्णराव साबळे हे महाराष्ट्रातील प्रमुख वाडव्याचे कवी होते. त्यांच्या साहित्याच्या आधारावर एक अध्ययन करण्यात महत्वाचे आहे. वाडव्याची साहित्ये मराठी साहित्यातील एक महत्वाची अंग आहे. या कवीच्या काव्यशैलीत रसिकांना भावांची अभिव्यक्ती मिळते. साबळे यांच्या कविता आणि गाण्यांमध्ये जीवनाच्या भावना आणि उत्कृष्ट कलेचा उल्लेख आहे. त्यांच्या कवितेत शेवटचा समावेश असतो, त्यांच्या कव्यांमध्ये सांस्कृतिक, सामाजिक, आणि राष्ट्रवादी चिंतन व्यक्त केला जातो. त्यांच्या कविता स्पष्टपणे आणि सुस्पष्टपणे लोकांना एक उत्कृष्ट दृष्टिकोन प्रस्तुत करतात. त्यांच्या कवितांमध्ये वाडव्याच्या जीवनाची खास भावना आणि स्वाभाविक सौंदर्य प्रतिस्पर्धी असते. शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या साहित्याचा अध्ययन करणे हे मराठी साहित्यासाठी महत्वाचे आहे, कारण त्यांच्या कवितांच्या माध्यमातून लोकांना सामाजिक आणि सांस्कृतिक विचारांची समज वाढते.

संशोधन प्रेरणा

संत साहित्यातील लोकसाहित्य प्रकार यातील संगीत आणि लयबद्धता मुळे अधिक लोकप्रिय झाला आहे. संगीत आणि काव्य माझे आवडीचे विषय असल्यामुळे मी या प्रकाराकडे आकर्षित झालो महाविद्यालयीन अभ्यासक्रमात शाहीर होणाजी बाळा ,त्रीमलदास पाठक ,अगीनदास ,बाबासाहेब देशमुख ,विठ्ठल उमप ,कृष्णराव साबळे अभ्यासून मी प्रेरित झालो . या प्रकारच्या सामाजिकते मुळे प्रभावित होऊन ह्या प्रकारात संशोधन करण्याचे निश्चित केले. सामाजिकते सोबत या मध्ये राष्ट्रीय एकतेची भावना निर्माण होते. लोकसाहित्य प्रकारा मध्ये ज्या प्रमाणे अनेकतेत एकता,सांप्रदायिक सहिष्णूता, सांस्कृतिक भव्यता, लोककल्याणाची भावना यांना ज्या तीव्रतेने पाह्यला मिळते त्या प्रमाणे इतर साहित्य प्रकारात पाहायला मिळत नाही.यामुळे मी लोक साहित्यातील "शाहीर कृष्णराव साबळे

यांच्या वाङ्मयीन साहित्याचा अभ्यास "ह्या विषया मध्ये संशोधन करण्याची मनोकामना माझे संशोधन मार्गदर्शक सर यांच्या कडे व्यक्त केली. त्यांनी माझी आवड व त्या विषयक असलेले माझे ज्ञान तपासून मला सहर्ष परवानगी दिली आहे.

लोक साहित्यातील रचना ही सामान्य माणसाच्या दुःख, वेदना इत्यादींना आवाज देण्यास सक्षम आहे आणि ज्याबद्दल अनेक संशोधन कामे झाली आहेत ज्यात या प्रकारात विस्तृत चर्चा झालेली दिसते. मराठी मध्ये काही विद्वानांनी या प्रकारात संशोधन केले आहे. या मध्ये जे सामाजिक वास्तव दृश्यमान आहे, निःसंशय ते कौतुकास्पद आहे. अभिव्यक्तीच्या सर्व टप्प्यांवर प्रभावी सिद्ध होते. या विषयावर संशोधन करण्यामागचे हे एक कारण आहे त्यामुळे मी **"शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या वाङ्मयीन साहित्याचा अभ्यास** "हा विषय घेऊन संशोधन केले आहे. या प्रकारात ज्याप्रकारे चळवळ चालू राहिली ती इतर कोणत्याही क्षेत्रात दिसून येत नाही. लोक साहित्यातील चळवळीला नवी दिशा, प्रतिष्ठा, ओळख दिली आहे अंतः लोक साहित्यातचा अभ्यास विविध अंगाने करून त्याचे विविध पैलू या अभ्यासातून बाहेर येण्यास हा शोध प्रबंध उपयोगी येईल. अभ्यास करता तिला क्षती पाहोचेल असे लिखाण करू नये याची काळजी घ्यावी लागेल. या सर्व प्रकारची वैचारिक स्तरावर चर्चा करण्याची आवश्यकता होती.

साहित्य समीक्षा

साहित्य समीक्षा हे शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या कविता आणि गाण्यांच्या साहित्याच्या आधारावर एक अध्ययन होते. साबळे यांनी महाराष्ट्रातील वाडव्याच्या साहित्याच्या क्षेत्रात एक महत्वाचे स्थान साधले होते. त्यांच्या कविता आणि गाण्यांमध्ये मराठी भाषेतील जीवनाच्या भावना आणि उत्कृष्ट कलेचा उल्लेख आहे.

शाहीर कृष्णराव साबळे यांचे काव्य आणि गाणे त्यांच्या समयातील सामाजिक, सांस्कृतिक आणि राष्ट्रवादी चिंतनांचा विस्तार करते. त्यांच्या कविता स्पष्टपणे आणि सुस्पष्टपणे लोकांना एक उत्कृष्ट दृष्टिकोण प्रस्तुत करतात. शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या साहित्याचा अध्ययन करणे हे मराठी साहित्यासाठी महत्वाचे आहे, कारण त्यांच्या कवितांमध्ये वाडव्याच्या जीवनाची खास भावना आणि स्वाभाविक सौंदर्य प्रतिस्पर्धी असते.

शाहीर साबळे यांच्या जीवनावरील मुक्त नाट्य "जावे त्याच्या वंशा" व मुलाखतीचा आधार घेऊन ते पुढील प्रमाणे सांगता येते. शाहीर साबळे यांचे मूळ घराणे "सातारा " जिल्ह्यातील "शिवथर " या गांवचे. शाहिरचे आजोबा नारायणराव भाऊबंदकीच्या नेहमीच्या कटकट विना वैतागून "शिवथर" सोडून सोय-याच्या गांवाला म्हणजे पसरणीला [ता.वाई] आले. साबळे घराण्यातील पुरुषसामोर विशिष्ट असे कोणतेच ध्येय नसल्याने जिकडे मार्ग दिसेल तिकडे निघून गेले. पसरणीला आजोबांनी धनगर आळीच्या कोप-यावर एका गोठ्यात आपले बस्तान ठोकले. ही धनगर आळी म्हणजे "खाटीक" समाज. हा गावाबाहेरच रहात होता. या खाटीक समाजात शाहिरांचे आजोबा राहून आपला कसाबसा उदरनिर्वाह करू लागले. पसरणी खेडगांव असल्याने त्या गावाला चावडी होती. चावडीवर जाणे म्हणजे नामुष्की. ही नामुष्की आपल्या पदरी घेऊन त्याचा जाब चावडीवर यायला जाऊ लागू नये म्हणून गावातील प्रत्येकजण जिवाचा आटापिटा करीत असत. शिक्षणाच्या बाबतीत मात्र गाव अतिशय मागासलेले होते. शिक्षणाबद्दल गोडी फार क्वचित लोकांना होती. मात्र गावांतील लोक धार्मिक प्रवृत्तीचे होते. गावक-यची दैवत भैरवनाथ होते.

शाहिरांच्या आईच नांव लक्ष्मीबाई बोरगावच्या वाडकराची मुलगी शाहिरांची आई नावाप्रमाणे लक्ष्मी आहे ,कारण अठरा विश्व दारिद्र्य असलेल्या या कुटुंबात लक्ष्मी आगमन झाल्याने कमीत कमी दोन वेळेच्या अन्नाशी घरातल्या लोकाची गाठ पटू लागली. शाहिराची कौटुंबिक परिस्थिति अतिशय नाजूक होती. त्यातच शायराचा जन्म झाला. दि.03.09.1923 रोजी उत्तररात्री शाहीर जन्माला आले नि कृष्णाला जसे यशोदेने सांभालले म्हणून कृष्णा 'नाव ठेवण्यांत आले .

शाहिरांचा जन्म झाल्यावर त्यांच्या वडिलांच्या मनात घराचा प्रश्न "घर करून राहिला. आपल्याला घर असणे जरूरी आहे. याची रुखरुख त्यांना लागली. त्यासाठी दारिद्र्याशी झगडत झगडत सोंडकरांच्या घराजवळ घर बांधायाचा त्यांनी निर्णय घेतला. शाहीर त्यावेळी २-३ वर्षाचे होते.घरासाठी घरातील लोकांची धावपळ बालवयात त्या बालकाला अजब वाटयची न उमजणार्या प्रश्नाला उत्तर नसायचे. शाहीरच्या वडिलांनी मोठ्या कष्टाने घर उभे केले. त्यात त्यांनी आपले तारूण्य हरविले. घर जस जसे पूर्ण होत आले तसतसा साठविलेला पैसा संपला.घरच स्वप्न उराशी बाळगणा-या गणपतरावाना वाटले आता घरपर पूर्ण होत नाही. परंतू त्यातूनही त्यांनी मार्ग काढला. गावात विठोबा महागडे नावाचा बडा सावकार होता. गणपतरावांनी त्या सावकाराकडून घरासाठी एक हजार रुपये कर्ज घेतले. एक पत्राचे घर तयार झाले.गावात दुस-या नंबरचे घर म्हणून शाहिराचे घर समजले जाई. अत्यंत रेखीव, आकारबद्ध अशा या घराची गणपतरावांना फार अभिमान वाटत असे. आपण कृतार्थ झाल्या सारख वाटे. परंतु सावकाराचे कर्ज काही शाहिराचे वडिल फेडू शकत नव्हते. चावडीवर आपल्याला उभे राहयला लागू नये म्हणून ते धडपडत होते. परंतु शेवटी रुजवात करण्याची पाळी त्यांच्यावर आली. मनाने ते पार उध्वस्त झाले सावकाराचे कर्ज फेडण्यासाठी खटपट करून पाहिली परंतु त्यात ते अपयशी ठरले. शेवटी घराचा काही भाग विळून सावकाराचे कर्ज देण्याचे त्यांनी ठरविले.

शाहीर साबळे यांच्या वडिलांनी ज्या जिद्दीने घर बांधतती जिद्द कर्जामुळे संपुष्टात आली. संकटे आली म्हणणे एकटी टुकती येत नसतात. त्याबरोबर आणखीन संकटाचा ताफा घेऊन येत असतात.याचा प्रत्यय शाहिरांच्या वडीलाना आला. शाहिराचे चुलते म्हणणे,केशव काका मुंबईहून भावाने बांधलेले घर पाहण्यासाठी आले, ते गांवी आल्यावर छातीत कळ येऊन मृत्यू पावले. गणपतरावांचा एकुलता एक आधार नियतीने हिरावून नेला. त्यांचा धीर खचला, "घराचा भाग विकू नका, काही तरी सोय होईल, हे सांगण्यासाठी शाहिराचे महादू मामा अमळनेर वरून पसरणीला आले. त्यावेळी शाहीर साबळे तिस-या इयत्तेत शिकत होते. नंतर घरच्या या दयनीय परिस्थितीत पोराचं शिक्षण व्हायच नाही, म्हणून शेवटी त्यांना अंमळनेरला नेण्याचे ठरविले, ते साल १९३३ असे होते.

संशोधन समस्या

संशोधन समस्या हे शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या वाडव्याच्या साहित्याच्या आधारावर एक महत्वाचे अध्ययन आहे. साबळे यांच्या कविता आणि गाण्यांच्या साहित्याच्या प्रभावी सृष्टीचा विश्लेषण करणाऱ्या हा अध्ययन त्यांच्या लेखनाच्या विस्ताराचा आणि साहित्यिक समृद्धीच्या संदर्भात आणि सामाजिक वातावरणातील त्यांच्या काव्याच्या प्रभावाच्या साठी महत्वपूर्ण आहे.

शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या काव्याच्या विशेषता त्यांच्या भाषांतराच्या सौंदर्याचा आणि भावनांच्या गहनतेचा विचार करतो. त्यांच्या काव्यांमध्ये मराठी भाषेच्या विविध रुपांतरांचा उल्लेख आणि त्यांच्या समाजिक, सांस्कृतिक आणि धार्मिक विचारांचा समावेश आहे. साबळे यांच्या कविता स्पष्टपणे आणि सुस्पष्टपणे वाचकांना वाडव्याच्या जीवनाच्या विविध पहाटे, दुःख आणि समाजाच्या समस्यांवरील त्यांच्या दृष्टिकोणाचा उल्लेख करतात.

शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या साहित्याचा अध्ययन करणे मराठी साहित्यासाठी महत्वाचे आहे कारण त्यांच्या कवितांमध्ये वाडव्याच्या जीवनाची खास भावना आणि स्वाभाविक सौंदर्य प्रतिस्पर्धी असते.

उपसंहार

शाहीर कृष्णराव साबळे यांच्या काव्याच्या माध्यमातून वाडव्याच्या जनतेला समर्पित आणि भावनांच्या प्रतिनिधिक त्यांच्या काव्याच्या वाडव्याच्या साहित्याच्या आधारावर अभ्यास शाब्दिकांचे अर्थ, गावीचे जीवन व अनुभव त्यांच्या काव्यात विशेषतः छानपणे दर्शवतात. त्यांच्या काव्याची उत्तमता तो आहे की, त्यांनी साधारण जनतेला केवळ वाट बोलत नाही, पण त्यांच्या काव्यांमध्ये अधिक गहनतेने अभिव्यक्त केलेले आहे. त्यांच्या काव्यांच्या गावीचे अभ्यास आणि विचार त्यांच्या जीवनातील अनुभवांचे वास्तविक चित्रण करतात.

शाहीर साबळे यांच्या काव्यातील विविध विषयांची मराठी साहित्यातील स्थानिकता व संस्कृतीचा प्रतिष्ठान आहे. त्यांच्या काव्यात वाडव्याच्या जनतेच्या जीवनातील अनुभवांचे प्रतिनिधिक केले जाते. शाहीर साबळे यांनी अनेक वाडव्याच्या संगीतमय काव्यांची रचना केली आहे ज्यांमध्ये 'कंदा बाळासाहेब' आणि 'मंद वर्षा दिसायची' ह्या गाण्यांचे प्रसिद्धीचे उच्च स्थान आहे.

शाहीर साबळे यांच्या काव्यातील भक्तिसंगीतातून लेकरीत वाडव्याच्या भक्तीचे रस व वास्तविकतेची उत्तम चित्रण केले आहे. त्यांच्या काव्यात वाडव्याच्या जीवनाच्या विविध पहात्या, त्यांच्या भावनांच्या पुरेपाटे काव्यात दर्शवणारे आहेत.

संदर्भ

- १] अत्रे प्र.के. - राजहंस
- २] शाहीर साबळे - आधुनिक मानवाची कहाणी
- ३] दडकर जया - एक लेखक आणि एक खेडे
- ४] देशपांडे मा.का. - साहित्य साधना
- ५] जोशी वि.मा. - जावे त्याच्या वंशा
- ६] शनिवारे ना. - राजकीय चळवळ आणि मराठी
- ७] देशपांडे अ. ना. - प्राचीन मराठी वाङ्मयः मयाचा इतिहास खंड ५ वा.

- ८] केळकर य.न. - मराठी शाहीर व शाहिरी वाइ:मय
- ९] वाळिंबे रा. - साहित्यातील संप्रदाय .
- १०] केळकर य.न.- .नवकवीतेचे एक तप.
- ११] अदवंत म.ना. - पैजण
- १२] वाळिंबे रा. - साहित्यातील संप्रदाय
- १३] पानसे मु.ग. - यादवकालीन महाराष्ट्र
- १४] ज्ञानेश्वरी - संत ज्ञानेश्वर.
- १५] डॉ.मोरणे गंगाधर - मराठी लावणी वाइ:मय
- १६] डॉ.मोरशे गंगाधर- चवदाव्या शतकातील अज्ञानसिद्ध व बहिरापिसावि रचित दोन पोवाडे .
- १७] संपादक - महाराष्ट्र शब्दकोश
- १८] सहस्रबुध्दे म.ना- मराठी शाहिरी वाइ:मय
- १९] जोशी वि.कृ. - लोकनाट्याची परंपरा .
- २०] सहस्रबुध्दे म.ना. - मराठी शाहिरी वाइ:मय.